

VAKIFLARIN DEVLETE VE DEVLETİN VAKIFLARA HİZMETİ

Prof. Dr. Şakir BERKİ

Modern telâkkilere göre devlet yalnız cemiyetde emniyet ve aşâyışı temin edici bir teşkilât değil, aynı zamanda bazı mühim ve yapılması behemal lâzım hizmetleri de halka temin etmekle mükellef bir teşekkül olarak telekki olmaktadır. Mamafih, burada derhal işarete değeri, bazılarının “polis” veya “jandarma devleti” adı verdikleri Devlet mefhumunda dahi mücerret bu aşâyış ve emniyetin temini işi, amme hizmetinin en önemlisidir. Zirâ bir cemiyetde emniyet ve aşâyış bulunmadıkça, o toplumun hiç bir cephesinde ve binnette ferdlerin ve ammenin menfaatleriyle ilgili sahalarda da, fert ve halk yararına en ufak bir hizmet ve teşebbüs ümit edilemez. Bu itibarla, Devlet mefhumu ve teşkilâtının sebebi ihdasını asla küçümsemeyip, Devletin gayesini, ilk kuruluş sebebini bir yana bırakarak mütalâa yürütmekten ihtimamla içtinab edeceğiz. Zirâ, öyle vakıflar vardır ki devletin kuruluş gâyesi olan ve polis veya jandarma devleti adı verilen mahiyet ve gâyesine muvazi hizmetler görmektedir. Bir devletin donanmasına sulhde veya savaş anlarında yardımı istihdaf eden vakıflar, orduya hizmeti gâye edinen tesisler bu zümredendir. Şu halde makaledeki esaslar, Devlet mefhumu “eski” ve “modern” gibi lâfızlarla bölünmeye tâbi kılmaksızın küll olarak nazara alınmak lâzımdır.

Hazreti Peygamberden itibaren âdetâ müslümanlar arasında bir müsabaka şevk ve hamlesi ile yapılmakta olan va-

kıflar, islâm tarihi seyrinde ve müslüman Türk câmialarında alabildiğine ilerlemiş ve islâm hukukunun en zengin ve orijinal müesseselerinden biri haline, hattâ birincisi haline gelmiş ve bu müessese insanların müşterek yardım hissine hitap ettiğinden sair devletlerde de zamanla artarak inkişaf etmiştir. Muhtelif devletlerin medeni kanunlarıyla sair mevzuatında tesis namıyla kabul edilmiş olmasının delilidir.

Vakfın şumul ve mahiyeti, müesseseyi tam mânasiyle kavramamış olanlara islâmî vakıfların yalnız câmi, mescit, sebil, çeşme vakfına münhasır olduğu zehabını uyandırabilir. Fakat İslâm dininde de vakfın şumulü pek geniş olup, yalnız bu sayılanlara münhasır değildir. Öksüz yurdları, talebe yurdları, köprüler, hastahane ve revirler, mektepler, kütüphaneler ilh-hep vakfın mevzuu olabilen, ammeye hizmet görücü tahsislerdir. Allah indinde sevaba, mükâfata ve mağfirete nâil olabilmek için, yalnız câmi, mescit, sebil veya çeşme vakfı yapmak şart değildir. Diğer konularda vakıf yapanlar da Allah indinde aynı sevaba nâil olurlar. Zirâ Kur’anı Kerim’le Hadisi şeriflerde ve büyük İslâm müçtehidleriyle âlimlerinin tefsirlerinde vakfın gayesini câmi, mescit, sebil ve çeşmeye hasredici hiç bir kayde raslanmamaktadır. (1).

1) Bu beyanlarla câmi, mescit, sebil vakıflarının yapılmasının doğru olmadığı asla ifade edilmek istenmemektedir. Çünkü bunlar da amme hizmetidir ve hayır müesseseleridir.

Ahlâka ve adâba aykırı olmayan ve maksadı hayrî olup, az çok ebedilik arz eden umuma yapılmış her teberrû vakıf hükmündedir; İslâm dininde de keyfiyet tamamen bundan ibarettir.

İslâm dininde bir müslümanın vakıf-
dan sevab kazanabilmesi için mutlaka
bir vakfı müstakillen, kendi başına, ken-
di ve münhasır malî imkânı ile yapmış ol-
ması da şart değildir. Şu halde parası ve-
ya gayrimenkulü olmakla beraber, bir
vakfı tesise yetişmeyenler, vakıf yapma
meyyil ve hissinden uzaklaşmamalıdır. Zi-
râ, gerek İslâm dininde ve İslâm huku-
kunda, gerek muasır hukuk sistemlerinde
müşterek vakıf tesisi imkân dahilindedir.
İki veya on kişi hayra sarf etmek istedik-
leri paralarını, bir araya getirerek bir
bina yaptırıp müştereken ve her birinin
ayrı ayrı adını taşımak kaydıyla bir mek-
tep veya hastahane vakfı yapabilirler. Ke-
za mirascılar arasında iştirâk halinde
mülkiyet mevzuu olan bir gayrimenkul
de, her mirascının adı zikredilmek üze-
re vakfedilebilir. Nihayet, vakıf yapmak
isteyen bir şahıs, başkası tarafından yapı-
lan bir hayır müessesesine veya bizzat
Devletce inşa edilmekte olan bir hasta-
hane veya mektebe vakıf maksadiyle bir
meblâğ tahsis ederek bu müesseselerde
bir odayı veya bir mahalli, vakıf olarak
tahsis etmek imkânı da bulabilir. Mev-
zuat bu neticelere isal edecek kadar mü-
saitdir. Bu hakikatler bilindiği takdirde
henüz birlikde vakıf yapma temayülü
belirmemiş olan memleketlerde, bu tema-
yül de köklüşerek vakıfların âdedi artar
ve hayra tahsis edilmek istenip de yetme-
yeceği endişesiyle muattal kalan veya fu-
zulî yere elden çıkarılan servetler Dev-
lete (millete, halka) amme hizmetlerin-
de yardımcı olabilmek bahtiyarlığı bah-
şeder.

Fertleri vakfa ehemmiyet veren mem-
leketlerde Devlet, bütçesi ile başaramadı-
ğı işler, ferdî teşebbüslerle başarılmış
olur. Bundan başka halkı vakfa itibar

eden Devletlerin bütçesinde vakıfla başa-
rılmış olan amme hizmetlerine sarf edi-
lecek paralar, daha mühim amme hiz-
metlerinin daha şumulle ifası uğrunda sarf
edilir ki, bütün bunlar millet ve devlet
için münakaşa götürmez birer kazanç-
tır.

Ziraî memleketlerde, hayvancılıkla
iştilgal eden memleketlerde mer'a vakıf-
ları, koruluk ve hattâ orman vakıflarının
Devlet hazinesine sağlayacağı muazzam
tasarruf da hesaba katılmak lâzımdır.

Bu misaller gösterir ki, vakıflar am-
me hizmetlerine doğrudan doğruya iş-
tirâk eden hususî teşebbüslerdir. Ve zen-
gin veya fakir her devletin mevzuatında
kabul edilmiştir. Vakıflar olmasa idi, on-
ların tedarik edeceği amme hizmetlerini,
Devlet bizzat temine mecbur kalacak ve
bu suretle bütün amme hizmetlerinde va-
kıfların sağlayacağı nakdî yardım nisbe-
tinde bir azalma vâki olacaktı, veya mev-
cut amme hizmetlerinin şumulünü arttır-
mak o nisbetde imkân haricinde kalacaktı.
Bu itibarla vakıflara Devletin daimî
ve döner sermayeli ihtiyat bütçesi demek
de hatâ olmaz.

Vakıfların Devlete hizmeti bu kadar
bâriz olunca, milletde vakıf yapma tema-
yülünü fazlaştırmak ve daim kılmak
çarelerine tevessül etmek, medenî olduğu
kadar millî bir vazifedir. Bu çareleri aşı-
ğadaki bakımlardan tetkike çalışacağız:

1 — Vakıfların medenî kanununun ba-
bazı hükümlerindeki ıslahat ve değişik-
likle teşviki,

2 — Din ve vicdan hürriyetine ria-
yet suretiyle vakıfların teşviki ve arttırıl-
ması,

3 — Dinî sahada uyarma yoluyla va-
kıfların teşviki,

4 — Vakıflar İdaresinin faaliyeti ile
vakıfların teşviki,

A — Vakıfların sürekli şekilde kont-
rolü,

B — Mazbut vakıfların her nev'inin muhafazası ve idaresi,

C — Fuzulî memur ve müstahdem kullanmaktan içtinab.

1 — Vakıfların medenî kanunun bazı hükümlerinin ıslahı ve değişikliği ile teşviki.

Türk Medenî kanununun 322. inci maddesinin son ibaresindeki hüküm, vakıfların teşviki ve çoğaltılması fikri ile gayrı kabili te'lif olduğundan, kaldırılmalı, yerine tamamen aksi manâda bir hüküm konulmalıdır. Maddenin son ibaresine kadar olan memnuiyete itiraza mahal olmasa bile, son ibare, zannımızca hukuka da aykırıdır. Zirâ. bu hüküm umumî olup, bir şahsın sırf tasarruf nisabı veya onun bir cüz'ünde devri ferağ edilmemek üzere aileye yapılabilecek olan vakıf tasarruflarını da hükümsüz adettmektedir. Bu hüküm her şahsın tasarruf nisabı üzerinde sahip olduğu serbest tasarruf selâhiyetine uygun düşmediği gibi, tasarruf nisabı hududu dahilinde yapılması mümkün ve muhtemel olan bu kabil vakıfların yapılmasına da açıkça manî olmaktadır. Acaba mezkûr memnuiyet hangi sebebe binaen vaz edilmiştir? Devri ferağ memnuiyetinin mülkiyet hakkına aykırı düşeceği mülâhazasını nazara alınmıştır? Vakıfda daimîlik ve hattâ ebedilik vasfı bu mülâhazayı muhik göstermez. Şu halde, bir şahıs, tasarruf nisabının tamamı veya bir kısmının bir ailenin mevcut veya gelecek mensuplarına vakfederken işbu vakıf malların aile efradı tarafından devri ferağ edilemeyeceği şartını ileri sürmüş olması, memnû şartlar zümresine dahil olmadığı gibi, tesisin daimîlik ve ebedîlik vasfı ile de hem ahenk olmakla, meşrû addedilmek icab eder. Dikkat edilecek cihet, böyle bir şartın yapılan aile vakfına mevzuu teşkil eden emval ve sair kıymetlerin her ne suretle olursa olsun, intikaline mâni olmadığıdır. Filhakika, böyle bir vakfın gayesi hâsıl olmaz veya

vakıf fuzulî hal alırsa, emvalinin, medenî kanunun mahsus hükmü mucibince benzer gayeli maksada veya sair hayra tahsisi muhakkaktır.

Mezkûr ibare bu malların bizzat vakıf hükmî şahsı tarafından devri ferağ edilemeyeceği keyfiyetini istihdaf ediyorsa, bu kabil devri ferağ memnuiyetinde de isabet olacağı kanaatini izharda hatâ olmaz; zira hiç bir vakıf emvali elinden çıkarmaya vakfın mahiyeti ve gâyesi icabından ona mezun değildir. A, bir vakıf yapıp vakıf idaresine vakıf emvali istediği zaman başkasına devri ferağ etmek yetkisi verse, bu yetkiye dayanarak vakıf İdaresi vakfedilen malları her zaman devredip, vakfın inkırazını temin edebilir ki, böyle devri ferağ yetkisi, vakıf yapma maksadı ve vakfın daimîlik ve ebediliği ile kabili telif olmaz. Vakfın da medenî kanundaki hükmî şahıslardan olması ve her hükmî şahıs gibi mamelekî tasarruflara ehil bulunduğu hakikati, vakfı izaile münker olabilecek şekildeki tasarrufata şâmil olamaz. Vakfın gâyesi ve mahiyeti, vakıf hükmî şahsiyetinden bu yetkiyi kaldırır. Hattâ vakfiyede vâkıfın aksi manâda derpiş edeceği her şart bâtil olmak lâzımdır. İşte vâkıfın devri ferağ edilememek şartıyla aile vakfı tesisinin câiz olacağını bu izahata muvazi şekilde anlamak lâzımdır.

İsviçre ve Türk Medenî kanunlarının ölüme bağlı tasarruf hukuku sistemi mûrisin iradesine mümkün olduğu kadar riayet ve itina, vasiyet hukukunun bel kemiğini teşkil eder. Şu halde şahıslardan tasarruf nisabı dahilinde ölüme bağlı veya neticeleri hayatta tahakkuk edecek olan senetle bir aileye vakıf yapmak arzusunun izale etmek, tasarruf hukukunun ana prensibi ile de bağdaşamaz.

Eğer mezkûr hükme başka mesnet mevcut ise, böyle nazik bir meselede sevk edilen maddelerde bu sebebin anlaşılmasını temine medar bir sarahat veya delâletin hiç değilse kısa bir kayıtla yer al-

ması, kanun yapma san'atının icabından olurdu.

Medenî kanununun 77. inci maddesinde teftiş makamları muhtelifdir. Bu maddeye her türlü vakfın Devlet tarafından kontrolünün mümkün olduğunu belirten bir kaydın ilâvesine lüzum vardır. Zirâ her vakıf, ister mahallî idareleri, ister Belediyeleri ilgilendirsin, netice itibariyle amme hizmetlerine dahildir ve binnetice, bu hizmetlerin başda gelen mümessili olan Devlet tarafından teftiş ve kontrole tâbi olmak lâzımdır. Diğer cihetten, Mahallî İdareler ve Belediyelerin bir vakfı kontroldeki ihmâl ve tekâsülü gayrı mümkün ahvalden de değildir. Hülâsa, bu sebepler muvacesinde, Devlete nihaî teftiş ve kontrol yetkisinin mevzuatda yer verilmiş olması iktiza eder.

Medenî kanununun 80. inci maddesinde yer almış olup, Aile vakıfları ile diyanî vakıfları, amme intizamı mülâhazası mahfuz tutularak, teftiş ve kontrolden istisna eylemekte bulunan hüküm üzerinde de durmayı zarurî addetmek lâzımdır: Aile vakıfları ile dinî tesislere tahsis edilmiş olan mallar netice itibariyle yine amme menfaatine muhassasdır. Bu itibarla bu kabil vakıfların Devletin teftiş ve kontrolü haricinde bırakılarak kendi hallerine terk edilmesi, her nevî tesisin gayesinin aynı olması hakikati ile bağdaşıcı değildir. Diğer cihetten unutulmaması lâzımdır ki, bu gibi tesislerin gayelerinin tahakkuk etmemesi veya lüzumsuz' hale gelmeleri halinde emvalin veya enkazın başka hayrî umumî işlere tahsisi Medenî kanununun 79 uncu maddesi icabındandır. Bu madde de İcra Vekilleri Hay'eti bu hususda karar mercii addedilerek Devlet her türlü ve binnetice aileye ait ve münhasıran dinî mahiyeti haiz vakıflarla da methaldar hale getirilmiştir¹.

Yapılacak iş de bundan başkası olamazdı. Zirâ mevzuu bahis vakıfların emvalinin metrûk ve mahlûl halde bırakıl-

ması, akli selime uygun düşmeyeceği gibi, amme menfaatine ve millî hiç bir scrvetin hader edilmemesi lâzimesine ve bu cihetden amme ve İdare hukuku prensiplerine uygun düşmezdi. Şu izahatdan istihraç olunur ki, M.K., Aile ve dinî vakıfları Devletin kontrol ve teftişinden istisna eden 80 inci maddesi ile izahı sadedinde bulunmuş olan 79. uncu maddesi arasında tezdad mevcuttur: Zirâ bu sonuncu madde hem her vakfı Devletin müdahalesine tâbi kılıyor, hem de 80. inci madde Aile ve dinî vakıfları Devlet murakabe ve teftişinden hariç bırakıyor. Devlet, emvali harab edilen her türlü suiistimal ve bakımsızlığa konu yapılarak karanlık bir mukadderata terk olunan bu kabil vakıflara gözmü yumacaktır? Buna 79. uncu madde delâletiyle bizce imkân yoktur. Zirâ bu madde bu çeşit vakıflarda da devletin muhtemel ve müstakbel bir hakkı olduğunu ifadeden başka hiç bir manâ taşımaz. Şu halde bu vakıfların Devlet kontrol ve teftişinden hariç kılınmasında teşriî bir zuhul muhakkak görünmektedir.

Dinî Vakıfların teftiş ve kontrolden uzak bulundurulması, lâiklik mülâhazası ile de teyid edilemez; Zirâ, böyle bir mülâhaza amme hizmetlerine tahsis edilmiş olup, netice itibariyle millî servetle ilgili kıymetlerin fedâ edilmesini mubah kılamayacağı gibi, memleketimiz yönünden söylenecek olursa, Cumhuriyet Türkiyesinde lâiklik, islâmiyetle memzuç nev'î şahsına münhasır bir lâikliktir; Çünkü Diyanet İşleri, Cumhuriyetin ilânından bu yana, memur ve müstahdemleri Devlet Hazinesinden maaş alan ve Başvekâlete bağlı bir teşkilât halinde işlemektedir. Nihayet kayde şâyandır ki,

1) Mezkûr madde ile Medenî kanununun hiç bir yerinde bu iki çeşit vakfa ait malların 79. uncu madde şumulüne giren hallerde başka türlü ve başka bir mercî tarafından tashyesini gösteren zımnî bir kayda dahi rastlanmamaktadır.

çğer İsviçre Medenî Kanununda Diyanî tesisler Devlet tarafından teftiş ve murakabeden istisna edilmiş iseler, bunun makul bir sebebi vardır: O yerlerde bu kabîl vakıflar tarih boyunca Kilise ve şuaabatının sürekli ve ciddî kontrolü altında bulunmaktadır. Türkiye'de böyle bir teşkilât ve bu teşkilâtın bu gibi vakıfları teftiş ve murakabe yetkisi olmadığına göre, Türk Medenî Kanunu İsviçre'den alınırken, İsviçre Medenî Kanununda yer almış olup, sebebi sevki biraz evvel kaydedilen maddesinin aynen benimsenmiş olması, buraya kadar izahına çalışılmış olan diğer sebepler de nazara alınır sa hakikaten hatalı ve mahzurlu bir hareket teşkil etmiştir. İsviçre Kanununun aile vakıflarını da Devletin kontrol ve murakabesinden müstesna kılan hükmüne¹ gelince, bu hususta İsviçre Kanun Vâzının da bu hükmü koyarken 79. uncu madde ile 80. ninci madde² izah edilirken arz olunan sebeplerden dolayı bu iki madde arasındaki tezadı görmemiş olduğunu ifadeye mecburuz.

Vakıf yapma meylini ve vakıfların şumulünü arttırmak için Medenî kanunla ilgili olarak akla bir cihet daha gelmektedir: Prensip itibarıyla vakıf, tesis edilecek emvalin rakabesini vakıf hükmî şahsına intikâl ettirir. Bunun vakfın ecdiliği ile kabîli telif için bir içtihad olduğunda şüphe yoktur. Lâkin Medenî kanunlardaki aynî haklarla ilgili sair hükümler nazara alınarak vakfın kolaylaştırılmasına ve şumullendirilmesine dair tedbirler aranırken bu prensibin istisna kabul edebileceğini teyid eden hükümlerden istifadeye çalışmakta zarurîdir. İntifa hakkının, aynî irtifak haklarının vakfedilmesi, bir tesise hasrolunması mümkündür. Zirâ Medenî kanuna göre, intifa hakkı hilâfına sarahat bulunmayan hallerde, 100 sene müddetle devam eder³. Bu müddetin amme hizmetlerinin görülmesi için az çok daimiyete yakın münasip bir müddet olduğunda şüphe yoktur. Bir gayrimenkulün geliriyle

100 sene müddetle bir hastahane, mektep ve sair tesisinde cemiyet ve memleket için sağlanacak faydanın küçümsemesi akla gelemez. Keza bir kaynağın bulunduğu arz parçasının mülkiyeti intikal etmeksizin de vakfı bilâ tereddüt mümkündür. Medenî kanun nehci ile telif edilebilen bu noktai nazarlar esasen İsviçre ve Türk hukuklarında itiraza mahal vermez⁴.

2 — Din ve vicdan hürriyetine riayet suretiyle vakıfların teşviki.

Vakıf temayülü, din nazara alınmaksızın bütün insanlarda müşterek yardım hissini ifade eder ise de, vakıf yapılmasında, başlangıçta da kaydedilmiş olduğu üzere, dinlerin ve bilhassa İslâm dini-

1) İsviçre M. K. Md: 87/1.

2) Türk Medenî Kanununun 79. uncu maddesi İsviçre kanununun 86. nci maddesine, 80. ninci maddesi 87. nci maddesine tekabül etmektedir.

3) Türk M. K. Md: İsviçre M. K. Md.

4) Burada kaydedilmeden geçmek istemediğimiz bir hususa temas etmeliyiz: Vakıf hukunun inkişafında himmetleri pek büyük olan ve en ince teferruatı ihtiva eden eserler vermiş bulunan İslâm hukukçularının, vakfın yalnız rakabede mümkün olduğuna dair bulunan içtihadı, şahsî kanaatimizce münasip bulunmadığı ve vakfın şumullendirilmesi ve kolaylaştırılması zaruretiyle de bağdaşıcı olmadığı gibi, İslâm hukukunun temelini teşkil eden Kur'an ve Hadis kaynaklarıyla de hem ahenk sayılamaz. Zirâ gerek Kur'anı Kerimde, gerek Hadislerde vakfın rakabeye hasrına dair bir delâlet dahi yoktur, bilâkis Cenabı Peygamberin her meselede ve hukukda da kabîli imtisal olup "güçleştirmeyiniz, kolaylaştırınız" mealinde muhteşem buyrukları vardır ve bu Hadisin sahih Hadis olduğunda en ufak tereddüde mahal yoktur. İslâm mücheditleri vakıf hakkında bu Hadisi Şerifi göz önünde tutarak içtihad tesisine mecbur iken, maslahat veya zaruret gibi hukuk prensiplerini bu içtihadı mesnet ittihaz etmiş oldukları anlaşılmaktadır. Halbuki, Kur'anda veya Hadislerde bir meseleyi aydınlatacak kayıt varken şahsî içtihadı itibarın câiz olmayacağı bir hakikattir. Aynı mucib sebeplerden dolayı daimiyet vasfıyla değil, ebediyet vasfı ile vakıf yapılabileceği noktai nazarı da doğru yanlış, şahsî düşüncemize göre isabetlidir. 50 veya 80 sene müddetle vakıf yapılamaması hangi makûl sebebe dayandırılabilir?

nin büyük tesiri olmuştur. Müslüman Devletlerinin vakıf mahzenlerindeki vakfiyelerin tetkiki ve bu hususda bir istatistik, keyfiyeti teyide kâfidir. Şu halde Hukuk Devleti zihniyetinin mümessili ve müdafii olan Devletler, onları kuvveden fiile intikâl ettiren Hükûmetler, idaresiyle mükellef oldukları milletin dinine gereken saygı ve itinayı göstermek, kanunî hiç bir sebep yok iken dinî hisleri yipraticı, o hisleri küçümseyici hareket ve icraatdan içtinab etmekle mükelleftirler. Esasen, bu hürriyetin Hukuk Devleti zihniyetinde riayet görmesi icab eden hürriyetler zümresinden olması, İnsan Hakları zihniyetinden ayrılmamış olan Devletlerin anayasaları ile Ceza kanunlarına intikal de etmiş olması, geniş ve dar manâsiyle bütün hükûmetlerin ve şubalarının din ve vicdan hürriyeti sahasında tâkip etmekle mükellef buldukları icraatın nasıl olması icap edeceğini açıkça gösteren delillerdir. Kısa bir şekilde neticeyi ifade edelim: Din ve vicdan hürriyetine icab eden hukukî ve kanunî saygı ve itinayı göstermeyen hükûmetlerin hakkında dinî hislerle vakıf yapma hamlesi azalır ve hattâ bir gün ortadan kalkabilir; çünkü böyle halkde, dinine haksız olarak aykırı icraatde bulunan, dinî temayüllerini hiçe sayan bir Devlete yardım olmak üzere mal ve mülk tahsis etmektense, bu malları başka yerlerde ve ferdî menfaat için istihlâk etmenin evlâ olacağı şeklinde maşeri bir his, inkisar ve küskünlük belirir. Devlet İdaresinde yalnız hukuk bilgisi, teknik kâfi değildir; Devlet İdaresi indelhace içtimaiyat ve ruhiyat bilgisine de muhtaçtır. Cemiyet psikolojisi, toplum ruhiyatından bihaber şekilde Devlet idare edildiği tarihte kayd edilmediği gibi, halde de görülmez¹.

Hükûmetlerin din ve vicdan hürriyetine saygı ile ilgili dikkat ve itinaya dair bulunan başka bir cihete de işâret zarurîdir: Hükûmetler, vaktiyle veya halde yapılmış olan dinî tesisleri, câmi,

mescit, sebil, ilh gibi dinî vakıfları ilgileri haricinde bırakmamalı, hattâ onların kontrol ve teftişinde methaldar bulunarak, harab olmamaları için iktiza eden alâkayı göstermelidirler. Bu alâka dinî hisler tesiriyle vakıf yapan veya tesisler ihdasına meyyal millet mensuplarının vakıf hamlesini kamçılayıp misillendireceği gibi, daha evvel uzun boylu ve kanunî delilleriyle izah edilmeye çalışıldığı üzere, bizzat devletin amme menfaatini, yâni kendi menfaatini siyanet etmesi manâsına da gelir².

3 — Dinî sahada uyarma yoluyla vakfın teşviki.

Halkı, bilhassa din sevki ile vakıf yapmaya mütemayil fertleri vakfa teşvikde din sahasında bilgi edinmenin büyük dahli olduğunda şüphe yoktur. Bu itibarla bilhassa memleketimizde bu saha ile ilgili teşekkül ve müesseselerde İslâm dininin vakfa dair esasları vâzih şekilde, sık sık anlatılmalı, vakfa dair Kur'anı Kerimdeki esaslarla Hz. Peygamberin muhteşem hadisleri izah olunmalı ve aynı faaliyet, câmi ve mescitlerde vâizler tarafından dinleyenlere anlayabilecekleri şekilde ve basitlikle anlatılmalı³, hattâ Devlet radyosunda dinî ve ahlâki konuşma saatlerinde vakfın en büyük bir sadaka, en hayırlı içtimâî ve iktisadî yardım hamlesi olduğu izah edilmelidir. Bundan başka, İmam Hatip okullarına öğretmen olacak olan zevatın vakıf bilgisi ile olan öğrenimini muhkem kılıp, tevsî etmelidir.

1) En sert devlet rejimlerinde bile, halkın fitreti ile, fertlerin tab'ı ile alâkalı temayüller lehine tâdilât yapılmakta olduğu zamanımız umumî siyasî tarihinde sarahatle görülmektedir.

2) Bu hususda 79. uncu ve 80. ninci maddeler arasındaki irtibatsızlığın izahına dair olan kısma bakınız.

3) Hiç şüphesiz bu faaliyet din bilgisi sahasında eyi yetiştirilmiş olan elemanlarla temin edilebilir. Binnetice bu elemanları yetiştirmekle görevli her çeşit teşekkülün de tedris programında bu zarureti karşılayabilecek ıslahatın yapılması zarurîdir.

5 — Vakıfların Vakıflar İdaresinin faaliyeti ile teşviki.

A — Vakıfların sürekli şekilde kontrolü.

Devletlerin vakıflarla ilgili teşkilâtının, vakıfları sürekli ve ciddi şekilde kontrol altında bulundurması, icab edenlere kanundaki müeyyideleri tatbik etmesi, ilk plândaki vazifesidir. Devletin bu mühim vazifedeki ihmaline şahit olan ve bu ihmâl yüzünden vakıfların gâyelerinin hâsıl olmadığını gören ve hattâ bu sebeple bir çok evkafın inkiraz etmiş olduğunu müşahede etmiş veya duymuş olan fertlerde, vakıf yapmak arzusu aramak muhaldir. Zirâ vakıf suretiyle umuma tahsis etmiş oldukları kıymetlerin ve servetlerinin bu ilk vazifenin yapılmamasından veya fena yapılmasından heba olmakta bulunduğunu gören fertler o cemiyetde vakıf yaparak ikinci bir servetin aynı suretle heder olmasına rıza gösterecek kadar saf değildir. Yaptığı vakfın kontrolde alâkasızlık ve ihmalden gâyesini hâsıl edemediğini görmüş olan¹ çok zengin bir fertde de, yapmayı tasavvur ettiği ikinci ve müteakip vakıflarda ısrar etmek hevesi kalabileceğini düşünmek de çok güçtür. Demek oluyor ki, vakıfların ciddiyetle kontrolü, tasavvur halinde bulunan diğer vakıfları da kuvveden fiile çıkmasını sağlamaya hizmet eder ki, bunda cemiyet ve devlet için büyük istifade âşikârdır.

Hiç bir vakfın hiç bir mülâhaza ile Devlet kontrolü haricinde kalmaması icab eder. Bu hususu daha evvel izah etmiştik. Bu sebebe binaendir ki, İmparatorluk vakıf hukukunda “müstesna vakıflar” adıyla anılan Eizza ve Guzzat vakıflarından bile, hakkı mükteseb nazariyesi dahi ehemmiyete alınmayarak, istisnaiyet kaldırılmış, Devlet kontrolüne tâbi tutulmuştur. Zirâ, vakıf kim tarafından yapılmış olursa olsun ve mütevellileri ne kadar muhterem olurlarsa olsunlar, her vakfın gayrı kasdî olarak da fena

idaresi muhtemeldir. Vakıfların hepsi amme hizmeti gördüğünden, her vakfın amme menfaatlerinin mümessili olan Devlete izafetle Vakıflar İdaresince kontrol edilmesi bizce itiraza mütehammil değildir. Bundan dolaydır ki, tesis senesinde veya ölüme bağlı tasarrufda aksi manâda koyduğu her şart da bâtil olmak lâzımdır. Böyle vakfın mukadderatına menfi şekilde tesiri olabilecek şartlar, vâkıfın vakfiyedeki ve hele ölüme bağlı son arzularındaki kayıtlar muhteremdir diye kabul edilemez. Zirâ, vakıf tekemmül ettikten sonra muhasas mallar artık ammeye intikal etmiştir ve vâkıfın o emval üzerinde hakkı yoktur; binnetice o emvali her türlü arzu ile takyid eylemek yetkisi de mevcut olmaz.

B — Mazbut vakıfların her nev'inin muhafazası ve idaresi.

Devletin vakıflarla ilgili teşkilâtı, ister vakıfların (bizde sâbık hanedan vakıfları), ister sair şekilde mazbut hale gelmiş bulunsun, her çeşit vakfı vâkıfın en sağlam bir emanetçisi gibi muhafaza ve idare ile mükelleftir. Bu gibi vakıfları yapanlar hayatda olmasalar, hattâ nesilleri münkariz olmuş olsa bile, bu vazife olanca titizlikle yapılmalı, vakıf yapan ve evlâdı ve akrabası hayatda bile değildir, binnetice ihmalden kim müteessisi rolabilir şeklinde ki bir mülâhaza ile bu vakıfların muhafaza ve idare vazifesinde aksaklık gösterilmemelidir. Zirâ bu vakıfları idare edenler, ammenin emvalinin idaresiyle mükelleftirler. Mazbut vakıfların ilgisizlik yüzünden heder olduğunu gören ve duyan halkda vakıf

1) Vakıf (Tesis) daima ölüme bağlı tasarrufla olmaz; Vâkıf hayatda iken de yaptığı vakfın semerelerini görmek isteyebilir. Bunun içindir ki, gerek İslâm hukukunda, gerek Medenî kanunda iki çeşit vakıf kabul olunmuştur: Medenî kanununun 74. üncü maddesinin 2. inci fıkrası tesisin resmî senetle yahut vasiyet tarikiyle vücut bulacağını beyan etmektedir ki, resmî senetle olanı vâkıfın hayatda iken yapacağı tesise dairdir.

yapma meyli azalır, hattâ yok olur. Zîrâ vâkîf, tahsis ettiği mallarla hem ammeye devamlı şekilde hizmet mülâhazasından hareket etmiş, hem namının ipkasını arzu eylemiştir. Her vâkîf bilir veya bildiği mefruzdur ki, yaptığı vakıf idaresiz ve bakımsız kalınca imdada yetişecek olan, amme hizmetlerinin ilk mümessili bulunan Devletin bu hususla ilgili teşkilâtıdır. İşte vâkîf, vakıf yaparken bu inançtan da kuvvet alarak parasını veya sair emvalini amme hizmetine tahsis eylemiş bulunmaktadır.

C — Fuzulî memur ve müstahdem kullanmaktan içtinab.

Vakıflardan, Devlete, ammeye vâkî olacak olan yardımın matluba uygun olabilmesi için, vakıf gelirlerinin vakfın

gâyesiyle telif edilemeyen cihetlerde sarf edilmemesi lüzumu malûmdur. Bu zümreden olarak Vakıflarla ilgili teşkilâtda lüzumsuz memur ve müstahdem, ister üst kademelerde olsun, ister alt derecelerde bulunsun, kullanılmamak lâzımdır; Zîrâ, fazla kullanılacak olan memur ve müstahdemlere verilecek maaş veya ücret nisbetinde, vakfın gayesi ve amme menfaatine olan hizmeti azalır. Mütevellî ücretlerini vakfiyedeki şartlara aykırı düşecek şekilde arttırmamak da aynı tedbirler zümresindedir. Bir vakfın bir mütevellî tarafından idaresi mümkün iken, müteaddit mütevellî tâyin edilmemesi de aynı zaruretin âmîr bulunduğu tedbirlerdendir.

Prof. Dr. Şakir BERKİ